

Doc. dr. sc. Sead Selimović

**ZNAČAJKE OSNOVNOG ŠKOLSTVA U BOSNI I HERCEGOVINI
U VRIJEME PRIVREMENOG DRŽAVNOG UREĐENJA
(1918.-1921.)**

Uvodne napomene

Bosna i Hercegovina je 1. prosinca 1918. godine ušla u sastav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevina SHS). Bila je to prva zajednička država južnoslavenskih naroda. Novu je državu karakterizirala različita privredna razvijenosti pojedinih područja, neriješena politička i socijalna pitanja, te nedovoljno razvijena kultura. Pismenost i školstvo, kao osnovni preduvjet i generator razvoja svakoga društva, bili su na vrlo niskom stupnju. Bosna i Hercegovina je imala nerazvijenu i neravnomjernu mrežu osnovnih škola, te visok postotak nepismenoga stanovništva.¹ Uzroci su takvoga stanja mnogobrojni. Jedan je od najvažnijih naslijeđeno stanje iz prethodnog razdoblja.

Školski je sustav za svaku državu i društvo jedan od najvažnijih aspekata. Zbog toga, ali i niza drugih razloga, vlasti nastoje škole staviti pod svoj nadzor. Tako je bilo i u Kraljevini SHS. Posebno važne bile su osnovne škole² koje su organi vlasti nastojali staviti pod svoj utjecaj. Tako je Zemalj-

¹ Po podacima koje su u novinama iznosili predstavnici Vlade, u Bosni i Hercegovini je na dan ujedinjenja, 1. prosinca 1918. godine, bilo 320 osnovnih škola. Njih je pohađala jedna desetina za školu dorađele djece. Od ukupnoga je broja stanovništva bilo 87% nepismenih iznad sedme godine života. "Osnovne škole u Bosni i Hercegovini", *Narodno jedinstvo*, br. 255, Sarajevo, ponedjeljak 12. prosinca 1921., str. 1.; *Narodno jedinstvo*, br. 256, Sarajevo, utorak 13. prosinca 1921., str. 1. Na osnovu povijesnih izvora prvoga reda utvrdili smo da je školske 1918./19. godine u Bosni i Hercegovini bilo 426 osnovnih škola. Arhiv Srbije i Crne Gore Beograd (dalje: A SCG), *fond Ministarstva prosvete Kraljevine SHS* (dalje: *fond 66*), fascikl broj 2528, jedinica opisa broj 2326. *Statistički podaci o nastavi u Bosni i Hercegovini za školsku godinu 1918./1919. i 1919./1920.* Sarajevo, 21. svibnja 1921. godine; Arhiv Bosne i Hercegovine Sarajevo (dalje: A BiH), *fond Zemaljske vlade Sarajevo 2* (dalje: *fond ZVS2*), kutija 46, šifra 67/120/29. *Izveštaj Zemaljske vlade o školstvu u Bosni i Hercegovini.* Sarajevo, 4. lipnja 1919. godine.

² U Bosni i Hercegovini su, osim državnih osnovnih škola, radile i konfesionalne osnovne škole: muslimanske, katoličke i pravoslavne. U ovome radu bavimo se samo državnim osnovnim školama.

ska vlada za Bosnu i Hercegovinu objavila naređenje Ministarstva prosvjete Kraljevine SHS koje se odnosi na kompetencije u oblasti školstva, a u kojem je navedeno:

Da se što bolje obezbijedi pravilno rešavanje školskih poslova, treba do definitivnog uređenja države a s njome i školske uprave, što se tiče opremanja školskih poslova postupiti ovako:

- 1. Sve poslove, koje je do sloma austro-ugarske države rešavala u svojoj nadležnosti Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, neka ona rešava i dalje samostalno. Ali će mi vlada podnositi mesečne izveštaje o svim važnijim odlukama i poslovima koji su svršeni za to vreme.*
- 2. Svi poslovi, koji su išli u kompetenciji zajedničkog Ministarstva Finansija, odjeljenja za Bosnu i Hercegovinu, neka se od sada podnose s izveštajem i predlogom na rešavanje Ministarstvu Prosvjete Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca.³*

Tako je osnovno školstvo u Bosni i Hercegovini bilo u nadležnosti Zemaljske vlade u Sarajevu, u čijem je sastavu bilo Odjeljenje za prosvjetu. U kotarevima (srezovima) su radili referenti za prosvjetu koji su po naređenjima nadređenih organa prikupljali i obrađivali razne podatke koji su se doticali školstva.

Koliki je bio značaj školstva najbolje pokazuje činjenica što je imalo svoje mjesto i u prvome Ustavu Kraljevine SHS. U članku 16. Vidovdanskog ustava o školstvu stoji:

(...) Nastava je državna. U celoj zemlji nastava počiva na jednoj istoj osnovi, prilagođavajući se sredini kojoj se namenjuje. Sve škole moraju davati moralno vaspitanje i razvijati državljansku svest u duhu narodnog jedinstva i verske trpeljivosti. Osnovna je nastava, državna opšta i obavezna. Verska nastava daje se poželji roditelja, odnosno staralaca, podvojeno po veroispovestima, a u saglasnosti sa njihovim verskim načelima (...) Državna se nastava daje bez upisnine, školarine i drugih taksa (...).⁴

U cilju centralizacije države, 1921. godine ukinuta je Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, a formirana je Pokrajinska uprava. Tako je nadležnost nad osnovnim školstvom bila u rukama te institucije koja je u svome okviru imala "Prosvjetno odjeljenje Ministarstva prosvjete za Bosnu i Her-

³ *Školski glasnik, školski službeni list Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu*, br. 14-15, Sarajevo 1919, str. 122. (dalje: *Školski glasnik za 1919. godinu*).

⁴ *Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca prihvaćen na Ustavotvornoj skupštini na Vidovdan dne 28. lipnja 1921.*, Zagreb 1921, str. 8.-9.

cegovinu". Prosvjetno odjeljenje imalo je zadatak koordiniranja poslova s oblastima, dok je Ministarstvo prosvjete zadržalo središnju službu obrazovanja za cijelu zemlju. Od 1925. godine nadležnosti Ministarstva prosvjete – Odjeljenje za Bosnu i Hercegovinu, su se proširile, tako da se ono od tada brinulo o kadrovskim pitanjima osnovnih škola, nastavnim planovima, programima itd.⁵

Bez obzira na stalno nastojanje da se nadležnost nad osnovnim školstvom prenese na institucije u Beogradu, ono je u tom razdoblju bilo pod ingerencijom bosanskohercegovačkih institucija sa sjedištem u Sarajevu.

Značajke osnovnoga školstva u Bosni i Hercegovini

Na početku školske 1918./19. godine škole u Bosni i Hercegovini susretale su se s mnogobrojnim teškoćama. U mnogima od njih nije izvođena nastava zbog poljoprivrednih radova i španjolske gripe.⁶

Osim toga, osnovne škole u Bosni i Hercegovini susretale su se i s drugim neprilikama: smještajnim, kadrovskim, materijalnim itd. Škole su u velikom broju slučajeva bile smještane u privatne kuće i druge zgrade, neprikladne za izvođenje nastave. Učionice (sobe) u kojima se izvodila nastava

⁵ Mitar Papić, *Školstvo u Bosni i Hercegovini (1918-1941)*, Sarajevo 1984, str. 38. (dalje: M. Papić, *Školstvo u BiH*).

⁶ Tako u tuzlanskom okrugu zbog radova u polju nisu radile osnovne škole, u periodu 1. 9. – 1. 10. 1918. godine, u slijedećim mjestima: Gornja Jasenica, Gornji Rahić, Zabrdje, Korenita, Ugljevik, Maglaj, Batković, Tobuk (Osojnica), Priboj, Tuzla (Prva i druga dječjačka narodna osnovna škola, Prva djevojačka narodna osnovna škola, Kreka), Gradačac, Ljubače (Morančani), Puračić, Lukavac turski, Koraj, Bijeljina (sve škole u kotaru), Bukvik, Vidovice, Brezovo Polje, Ražljevo, Đurđevik, Jablanica (na Jablanici), Ozren, Amajlije, Čelić, Kladanj, Zelinja Gornja, Gornja Slatina, Vranjak, Modriča, Ljepunice, Grapska, Janja, Dvorovi, Velika Obarska, Turić, Bosanski Šamac, Požarnica, Porebrice, Gračanica, Tramošnica, Gornji Skugrić, Brčko (Prva i Druga dječjačka i Djevojačka narodna osnovna škola), Boljanić, Osječani, Gornji Žabar, Domaljevac, Šekovići, Kalesija, Hajdarevići, Miloševac, Crkvina, Branjevo, Tavna, Trnova, Skočić, Boće i Vranjak. Zbog španjolske gripe u tuzlanskom okrugu su u toku mjeseca listopada i studenog (a škola u Skipovcu od 20. 11.-4. 12. 1918.) prekinule s radom škole u slijedećim mjestima: Donja Mahala, Brčko, Bijeljina, Gračanica, Bosanski Šamac, Domaljevac, Trbuk, Kladanj, Olovo, Maglaj, Srebrenica, Drinjača, Tuzla, Đurđevik, Morančani, Lukavac turski, Donje Dubrave, Zvornik, Priboj, Kalesija, Kozluk, Trnova, Branjevo, Grapska, Kožuhe i Skipovac. A BiH, *fond Narodno vijeće Narodna vlada Bosne i Hercegovine* (dalje: *fond NVNV BiH*), kutija 7, šifra 86/107. *Iskaz A, narodnih osnovnih škola u okružju tuzlanskom koje su radi radova u polju bile zatvorene u 1918./19. školskoj godini. Iskaz B, narodnih osnovnih škola u okružju tuzlanskom koje su zbog španjolske gripe bile zatvorene 1918./19. školske godine.*

bile su suviše male da bi u njih stali svi učenici. Obično nije bilo prostorije u kojoj bi učenici ostavljali garderobu (jakne, ogrtače i sl.), pa su bili primorani nositi ju sa sobom u učionicu. Nije bio rijedak slučaj nepostojanja školskog dvorišta i pomoćne školske zgrade, što je otežavalo organizaciju i rad škola. Inventar je bio u lošem stanju, posebice klupe, peći za zagrijavanje prostorija i dr. Prozori i vrata bili su dotrajali, a stakla na njima uglavnom razbijena. Slično stanje bilo je i u pogledu nastavnih sredstava i pomagala.⁷

Osnovno školstvo u srezovima Nevesinje, Gacko, Bileća, Trebinje, Ljubinje i Stolac bilo je sličnog stanja kao i u ostalim krajevima Bosne i Hercegovine.

Zbog ratnih događaja, čestog boravka vojske, policije i drugih oružanih formacija u školskim zgradama, upada crnogorskih komita i pljačkaša, te španjolske gripe školstvu je nanesena velika šteta, tako da je bilo teško vratiti ga u stanje kakvo je bilo prije Prvoga svjetskog rata.

U nevesinjskome srezu radile su osnovne škole u Nevesinju, Ulogu, Fojnici kod Gacka i Zavidolu. Sve škole susretale su se sa smještajnim, kad-

⁷ Stanje u osnovnim školama može se vidjeti na primjeru Druge narodne osnovne škole (djevojački odjel) u Travniku. Tu školu posjetio je 13. prosinca 1918. godine okružni školski nadzornik Milićević, koji je o stanju u školi sastavio izvještaj. "1. Škola je smještena u privatnoj kući ovdašnjeg trgovca Mojsije Altarca u Zednjaku ulici. U prizemlju zgrade prazni su magazini. Pod drvenim basamacima i u trijemu drže se drvo, ugljen i smeće. Na I. katu su dvije razredne sobe. U većoj sobi smješteno je prije podne cijelo odjeljenje, a poslije podne I. i II. godište dok je III. i IV. godište smješteno u manjoj sobi. Manja je soba veoma nezgodna, jer je tijesna, rasvijetljena je sa dva prozora, od kojih je jedan u istočnom a drugi u zapadnom zidu. U istočnom zidu smješten je i vodovod i s njim u vezi korito za izlivanje vode. I u jednom i u drugom razredu klupe su sljubljene, pa to silno smeta pri ulaženju i izlaženju. Trijem, pred razredima tijesan je, pa djevojčice većinom unose ogrtače u razrede. Škola nema nikakvih gospodarskih zgrada, i ni najmanjega komadića dvorišta. 2. Učila. Ženski odjel nema svoje vlastite zbirke učila, nego donosi učila iz muškog odjela. U razredu su dva zemljovida Bosne i Hercegovine tako oštećena, da nisu više za upotrebu. Prenašanje učila iz muške škole neugodno je, jer je jedna škola od druge udaljena oko pola kilometra. S obzirom na ovo mora se reći, da je sadašnja prostorija za školu nezgodna, pa da je potrebno postarati se za drugu podesniju zgradu. U ovo ime najbolje se preporučuje kuća Mehage Korića u Poturmahali, u kojoj je sada smještena trgovačka škola. Čim trgovačka škola iseli u svoju zgradu, trebalo bi ovamo preseliti žensko odjeljenje II. narodne osnovne škole. (...) Ovom zgodom napominje se, da je u toj školi učiteljica Brođanac, Marija. Suprug te učiteljice-Stjepan Brođanac, koji je do dolaska školskog starješine Herića upravljao II. narodnom osnovnom školom, postao je zasada u Travniku prekobrojan, pa bi trebalo nešto odrediti u pogledu njegove daljnje upotrebe." A BiH, *fond NVNV BiH*, kutija 6. *Izvještaj okružnog nadzornika o pregledu Druge narodne osnovne škole (djevojački odjel) u Travniku, Okružnoj oblasti u Travniku*. Travnik, 13. 12. 1918. godine.

rovskim, materijalnim i drugim poteškoćama.⁸

U srezu Gacko radile su tri škole: u Gacku, Nadinićima i Avtovcu. Škole u Fazlagića Kuli, Vrbi, Koritima, Samoboru, Dulićima, Jaseniku i Izgorima nisu radile.⁹

Osnovne škole u Bileći, Mekoj Grudi, Ljubomiru i Fatnici u bileć-kome srezu, radile su početkom prosinca 1918. godine. Škola u Bileći bila je jedna od rijetkih u kojoj su radila tri učitelja. Međutim, ni taj broj nije bio dovoljan. S obzirom na broj djece, nedostajao je još jedan učitelj. Osnovne škole u Donjem Vrbru, Vranjskoj, Planoj i Baljcima nisu radile zbog nedostatka učitelja i školskih zgrada.¹⁰

U trebinjskome srezu radile su osnovne škole u Trebinju, Crnču, Dobromanima, Gacku, Sutorini i Raptima. Škole u Jasenici, Lastvi i Kruše-

⁸ U osnovnoj školi u Nevesinju radila su dva učitelja i dvije učiteljice. Učitelj i ujedno upravitelj škole izvjesni Fehimović bio je bolestan i teško je podnosio tamošnju ostru klimu. Osim njega u školi je radio i učitelj Ilija Kojo (privremeno), i dvije učiteljice Doderove, od kojih se jedna bila zaručila sa srpskim kapetanom. Po mišljenju Oblasnog školskog nadzornika u toj školi nedostajao je još jedan učitelj, s obzirom na broj učenika. U osnovnoj školi u Riljima nastava nije izvođena jer je bilo upražnjeno mjesto učitelja Markovića, koji je preminuo. Zbog nedostatka učitelja i adekvatne školske zgrade (čiji je popravak bio u toku) nije radila ni škola u Lukavcu. Oblasni školski nadzornik zbog toga je okrivio Kotarski ured, koga je nazvao "indolentnim." U naselju Grabovica započeta je gradnja školske zgrade prije početka Prvog svjetskog rata, ali njena gradnja nije bila završena, tako da nastava nije izvođena. Školske zgrade bivših pravoslavnih škola, također nisu bile u funkciji nastave, pa je Okružni nadzornik predložio da se stupi u pregovore sa kompetentnim vjerskim institucijama, kako bi te zgrade bile dodijeljene narodnim osnovnim školama. A BiH, *fond NVNV BiH*, kutija 7, šifra 86/10/2. Okružna oblast Mostar Vladi Narodnog vijeća SHS. *Narodno školstvo u kotarevima Nevesinje, Gacko, Bileća, Trebinje, Ljubinje i Stolac*. Mostar, 19. prosinca 1918. godine.

⁹ Okružni školski nadzornik imao je veoma interesantna zapažanja o školskim prilikama u Srezu Gacko. Tako je iz razgovora sa mještanima Gacka saznao o "neprimjerenom vladanju" učiteljice Mileve Lukić. Ona se na javnome mjestu "ljubakala sa dr. Križanom", pa je nadzornik predložio da se učiteljica premjesti iz Gacka. Nadzornik je, također, bio mišljenja da je za stanje školstva u Srezu Gacko odgovoran kotarski predstojnik Turina, koji se nije zalagao da popravi školske zgrade i uredi druge odnose. Školske zgrade bile su u oštećene ili porušene, pa se zbog toga nastava nije izvođila. Popravak zgrada tekao je sporo, posebno u mjestima Samobor, Dulići, Jasenik i Izgori, zbog nedostatka materijala i jake zime. A BiH, *fond NVNV BiH*, kutija 7, šifra 86/10/2. Okružna oblast Mostar Vladi Narodnog vijeća SHS. *Narodno školstvo u kotarevima Nevesinje, Gacko, Bileća, Trebinje, Ljubinje i Stolac*. Mostar, 19. prosinca 1918. godine.

¹⁰ Upraznjena učiteljska mjesta bila su u Donjem Vrbru i Vranjskoj. Privatna zgrada u kojoj je bila smještena narodna osnovna škola u Planoj bila je porušena i nije bilo prikladne kuće u koju bi se mogla smjestiti škola. U Baljcima je gradnja školske zgrade započela 1914. godine, ali ona nije do kraja završena. Radovi na njenoj gradnji trebali su biti nastavljeni u proljeće 1919. godine. A BiH, *fond NVNV BiH*, kutija 7, šifra 86/10/2. Okružna oblast Mostar Vladi Narodnog vijeća SHS. *Narodno školstvo u kotarevima Nevesinje, Gacko, Bileća, Trebinje, Ljubinje i Stolac*. Mostar, 19. prosinca 1918. godine.

vici nisu počele s radom.¹¹

Zbog španjolske gripe bile su, do 16. prosinca 1918. godine, zatvorene sve škole u ljubinjском srezu. Od tada je počela redovna nastava u školama Ljubinje, Kotezi, Ravno, Neum Kula, Vlahovići i Trebinje. Svi učitelji stigli su na svoja radna mjesta, pa se taj srez nije susreo s problemom nedostatka učitelja.¹²

Osnovne škole u Stocu, Elezovićima, Donjem Hrasnu, Gracu, Neum Kleku, Brštanici, Aladinićima, Hutovu, Domanovićima, Čapljini, Gabeli, Tasovčićima, Trebižatu, Krupi i Donjem Poplatu, u stolačkme srezu, radile su početkom prosinca 1918. godine. Škole u Berkovićima, Trijebnju i Klepcima nisu radile.¹³

Bilo je i slučajeva da su pojedinci iz nekih okruga tražili da se u njihovu sredinu imenuje učitelj po njihovoj želji. Tako je iz Okruga mostarskog 24. prosinca 1918. godine upućena molba vladi Narodnog vijeća Srba, Hrvata i Slovenaca u Sarajevu da se na upražnjena učiteljska mjesta u narodnim osnovnim školama u Mostaru imenuju učitelji pravoslavne vjere: Vladimir Samardžić iz Reljeva i Ilija Kojo iz Bijenje. Međutim, zahtjevu nije udovoljeno, pa su u Mostaru imenovani učitelji katoličke vjere: Petar Lasta i Mijo Šunjić.¹⁴

¹¹ U osnovnu školu u Jasenici nije se bio vratio učitelj Cvijetić, pa zbog toga nastava nije izvođena. Učitelj Karamehmedović, koji je bio imenovan u Lastvu stigao je i trebalo je da započne s izvođenjem nastave. U školskoj zgradi u Kruševici bili su smješteni žandarmi, pa škola nije radila. A BiH, *fond NVNV BiH*, kutija 7, šifra 86/10/2. Okružna oblast Mostar Vladi Narodnog vijeća SHS. *Narodno školstvo u kotarevima Nevesinje, Gacko, Bileća, Trebinje, Ljubinje i Stolac*. Mostar, 19. prosinca 1918. godine.

¹² Okružni školski nadzornik imao je interesantno zapažanje o školskom upravniku u Ljubinjnu Ahmetu Šerifoviću, koji je vladi bio poznat "po vječitim konfliktima." On je, po mišljenju nadzornika, bio omražen kod pravoslavaca, a nije ga voljelo ni ostalo stanovništvo. Zato je školski nadzornik predložio da se Ahmet Šerifović premjesti iz Ljubinja, ili eventualno, "budući da je za školsku upravu nesposoban, stavi u trajno stanje mira." A BiH, *fond NVNV BiH*, kutija 7, šifra 86/10/2. Okružna oblast Mostar Vladi Narodnog vijeća SHS. *Narodno školstvo u kotarevima Nevesinje, Gacko, Bileća, Trebinje, Ljubinje i Stolac*. Mostar, 19. prosinca 1918. godine.

¹³ Škola u Berkovićima nije radila zato što učiteljski par Božić nije stigao nakon imenovanja u to mjesto. U Trijebnju škola nije radila iz istih razloga kao i u Berkovićima, dok u školu u Klepcima nije ni bio imenovan učitelj. A BiH, *fond NVNV BiH*, kutija 7, šifra 86/10/2. Okružna oblast Mostar Vladi Narodnog vijeća SHS. *Narodno školstvo u kotarevima Nevesinje, Gacko, Bileća, Trebinje, Ljubinje i Stolac*. Mostar, 19. prosinca 1918. godine.

¹⁴ Pravoslavno stanovništvo iz Mostara je preko predsjednika srpsko-pravoslavne crkvene općine Miće Bilića tražilo da se u Mostar, u Prvu dječачku narodnu osnovnu školu, imenuje učitelj Vladimir Samardžić zbog "crkvenog pojanja." Također je traženo da u Mostar bude imenovan Uroš Tošević, učitelj narodne osnovne škole u Ribniku i njegova supruga. Oboje su prije Prvog svjetskog rata radili u pravoslavnim konfesijskim školama u Mostaru. A BiH, *fond NVNV BiH*, kutija 8, Okružna oblast Mostar Vladi Narodnog vijeća SHS u Sarajevu. *Prijedlog popunjenja upražnjenih učiteljskih mjesta*. Mostar, 24. prosinca 1918. godine.

Tablica 1.

Vjerska struktura učenika u mostarskim osnovnim školama školske 1918./19. godine							
R.br.	Škola	Broj razreda	Vjeroispovijest učenika				Svega
			Muslimani	Pravoslavci	Katolici	Ostali	
1.	Prva dječjačka narodna osnovna škola	8	101	147	168	18	434
2.	Druga dječjačka narodna osnovna škola	4	208	-	-	-	208
3.	Treća dječjačka narodna osnovna škola	5	51	122	70	-	243
4.	Prva djevojačka narodna osnovna škola	5	-	220	40	7	267
5.	Druga djevojačka narod. osnovna škola	3	92	-	-	-	92
Svega		25	452	489	278	25	1.244

Iz Mostarskog okruga traženo je od vlade Narodnog vijeća SHS, da se prilikom imenovanja učitelja u Mostaru poštuje vjerska zastupljenost. Vjerska struktura učitelja trebala je biti proporcionalna vjerskoj strukturi učenika u školama. Evo kako je izgledala vjerska struktura učenika u mostarskim osnovnim školama školske 1918./19. godine:¹⁵

Iz Tablice 1. može se vidjeti da je najveći broj učenika bio pravoslavne vjeroispovijesti (39,30%), zatim muslimanske (36,33%) te katoličke (22,34%). Učenika koji su se izjašnjavali kao "ostali" bilo je 2,10%.

Vjerska struktura učitelja osnovnih škola u Mostaru školske 1918/19. godine može se vidjeti iz Tablice 2.¹⁶

Podaci prikazani u tablici 2. pokazuju da je u mostarskim osnovnim školama bilo najviše učitelja katoličke (65,21%), a najmanje muslimanske vjeroispovijesti (13,05%). Učitelja pravoslavne vjeroispovijesti bilo je 21,74%. Međutim, da se poštovao odnos broja učenika i učitelja izgled tablice bio bi sasvim drugačiji.¹⁷

¹⁵ A BiH, *fond NVNV BiH*, kutija 8, Okružna oblast Mostar Vladi Narodnog vijeća SHS u Sarajevu. *Prijedlog popunjenja upražnjenih učiteljskih mjesta*. Mostar, 24. prosinca 1918. godine.

¹⁶ A BiH, *fond NVNV BiH*, kutija 8, Okružna oblast Mostar Vladi Narodnog vijeća SHS u Sarajevu. *Prijedlog popunjenja upražnjenih učiteljskih mjesta*. Mostar, 24. prosinca 1918. godine.

¹⁷ Učitelja muslimanske i pravoslavne vjeroispovijesti trebalo je da bude po 10 (40,00%), a katoličke 5 (20,00%). A BiH, *fond NVNV BiH*, kutija 8, Okružna oblast Mostar Vladi Narodnog vijeća SHS u Sarajevu. *Prijedlog popunjenja upražnjenih učiteljskih mjesta*. Mostar, 24. prosinca 1918. godine.

Tablica 2.

Vjerska struktura učitelja osnovnih škola u Mostaru školske 1918./19. godine						
R. br.	Škola	Vjeroispovijest učitelja				Svega
		Broj razreda	Muslimani	Pravoslavci	Katolici	
1.	Prva dječjačka narodna osnovna škola	8	1	1	5	7
2.	Druga dječjačka narodna osnovna škola	4	1	-	4	5
3.	Treća dječjačka narodna osnovna škola	5	-	2	2	4
4.	Prva djevojačka narodna osnovna škola	5	-	2	2	4
5.	Druga djevojačka narod. osnovna škola	3	1	-	2	3
Svega		25	3	5	15	23

Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu je na zahtjev Ministarstva prosvjete u Beogradu slala izvještaje o stanju školstva na području njene nadležnosti. Stanje osnovnog školstva (broj osnovnih škola, broj učitelja i učiteljica, te broj učenika) u školskoj 1918./19. godini prikazano je u Tablici 3.¹⁸

Tablica 3.

Narodne osnovne škole u Bosni i Hercegovini školske 1918./1919. godine						
Broj narodnih osnovnih škola	Broj učitelja i učiteljica			Broj učenika		
	Učitelja	Učiteljica	Svega	Dječaka	Djevojčica	Svega
426	505	511	1.016	37.570	11.339	48.909

Iz prikazanih tabličnih podataka može se jasno uočiti da je u Bosni i Hercegovini u prvoj godini postojanja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca bilo 426 narodnih osnovnih škola. Jedna škola dolazila je na 120 km², što nije bilo dovoljno s obzirom na površinu, broj stanovnika i broj za školu dorasle djece. Narodne osnovne škole pohađalo je 48.909 učenika, prema tome, 114 je učenika dolazilo na jednu školu. Tablični podatci pokazuju da je jedan

¹⁸ A SCG, *fond 66*, fascikl broj 2528, jedinica opisa broj 2326. *Statistički podaci o nastavi u Bosni i Hercegovini za školsku godinu 1918./1919. i 1919./1920.* Sarajevo, 21. svibnja 1921; A BiH, *fond ZVS2*, kutija 46, šifra 67/120/29. *Izvještaj Zemaljske vlade o školstvu u Bosni i Hercegovini.* Sarajevo, 4. lipnja 1919. godine.

učitelj dolazio na 48 učenika, te da su muška djeca u znatno većem broju pohađala osnovnu školu (76,82%) nego ženska (33,18%). Broj učiteljica (50,30%) bio je veći od broja učitelja (49,70%).

Uzroci su takvoga stanja na polju osnovnog školstva u Bosni i Hercegovini višestruki. U prvome redu treba istaći činjenicu da je u prethodnom (austro-ugarskom) razdoblju Bosna i Hercegovina zaostajala u broju škola, učitelja i učenika za ostalim dijelovima Monarhije. Isto tako, jedan od važnih čimbenika, koji je utjecao na takvo stanje, privredna je i kulturna nerazvijenost Bosne i Hercegovine. Bosanskohercegovačko društvo nije imalo dovoljno političkih, financijskih, kadrovskih i drugih potencijala da stanje u osnovnom školstvu uzdigne na višu razinu. Tome, svakako, treba dodati i naslijeđenu svijest jednoga dijela stanovnika Bosne i Hercegovine kako školovanje nije nužno, napose za žensku djecu.

Nedostatak učitelja i njihovo neodgovorno ponašanje ponekad je bio uzrokom što su škole u nekim bosanskohercegovačkim mjestima bile pred zatvaranjem. Takav slučaj bio je sa školama u Srebrenici, Kravicama, Drinjači i Fakovićima u srezu srebreničkom 1918. godine. U tim mjestima nastava nije počela ni do 28. prosinca 1918. godine jer nije bilo učitelja. Od Zemaljske vlade imenovani učitelji nisu se pojavili na svojim radnim mjestima, što je pravdano bolešću, odmorom i drugim razlozima.¹⁹

Takvo stanje, ipak, nije dugo potrajalo, jer je Zemaljska vlada imenovala učitelje u spomenuta mjesta. U Drinjaču je 4. siječnja 1920. godine imenovan učitelj Avdo Berberović, u Kravice Jovan Petrović, a u Fakoviće Dušan Pejinović.²⁰

Prema procjenama Zemaljske vlade, Bosna i Hercegovina je ušla u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca s izrazito visokim postotkom (87%) ne-

¹⁹ Učiteljica Marija Jovandić nije se pojavila jer je u Ražljevu čekala učitelja Nikolu Senića, koji je trebao doći na službu u to mjesto. Učitelj Mihajlo Todić, školski starješina u Srebrenici pravdao je svoj nedolazak odmorom do 31. prosinca 1918. godine i činjenicom da je po odobrenju vlade namjeravao napustiti službu u Srebrenici sredinom siječnja 1919. godine, te da će priložiti liječničku potvrdu kao dokaz svoga zdravstvenog stanja. Kotarskome uredu u Srebrenici nije bilo poznato gdje se nalazi učiteljica Katarina Masz, te dali će i kada učiteljica Grubišić Darinka iz naselja Piskavica doći u Kravice službovati. Učitelj Berberović Avdo, koji je imenovan u školu u Drinjači, obolio je od "španjolske gripe" ali nije priložio liječničko uvjerenje, a čekao je i svoga nasljednika Mihajla Todića. Drugoimenovana osoba za službu u školi u Drinjači, Stana Bogdanić, nije se pojavila na svome radnom mjestu, a Kotarski ured nije imao informacije gdje se ona nalazi. Učiteljica u Fakovićima, Jelena Jezdimirović, prema informacijama koje je imao Kotarski ured u Srebrenici, bila je bolesna. A BiH, *fond ZVS2*, kutija 162, šifra 86/127/31. *Okrružna oblast Tuzla, Narodnoj vladi u Sarajevu*. Tuzla, 28. prosinca 1918. godine.

²⁰ A BiH, *fond ZVS2*, kutija 162, šifra 86/127/31. Sarajevo, 17. ožujka 1920. godine.

pismenoga stanovništva.²¹

Da bi se smanjio broj nepismenih, Odjel za socijalnu politiku Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu poveo je prvoga rujna 1919. godine akciju suzbijanja nepismenosti u zemlji. Prije konačnog određivanja načina, povjereništvo za socijalnu politiku provelo je posebnu anketu 18. studenog 1919. godine u 15,00 sati u svečanoj dvorani Zemaljske vlade. Za anketu je bilo predviđeno posebno raspravljati o nekim pitanjima kao što su: bi li trebalo zakonom urediti obavezno suzbijanje nepismenosti i koji bi način za to bio najprikladniji; bi li bilo dobro da se uvede institucija tzv. putujućih (kvalificiranih) učitelja koji bi održavali tečajeve opismenjavanja u onim mjestima u kojima nema osposobljenih osoba za te poslove; tko bi mogao najuspješnije organizirati otvaranje tečajeva opismenjavanja; koja bi nastavna pomagala za suzbijanje nepismenosti bila najprikladnija?²²

Nakon provedene rasprave o suzbijanju nepismenosti, Zemaljska je vlada došla do odgovora na postavljena pitanja. Javnost je bila mišljenja da je pitanje suzbijanja nepismenosti kod djece od 7 do 11 godine riješeno Zakonom o obaveznoj nastavi, koji je donesen u vrijeme austro-ugarske uprave (28. lipnja 1911. godine). Međutim, većina je anketiranih smatrala da u provođenju zakona ne treba "biti tvrd" budući da država nema dovoljno sredstava da u kratko vrijeme otvori veći broj škola, mnoga su sela "raštrkana" i udaljena od škola, pa zbog toga ne treba ni prisiljavati djecu da dolaze u školu.²³

S opismenjavanjem osoba od 11 do 40 godina trebalo je, po mišljenju javnosti, ići postupno. Prvo je opismenjavanje trebalo vršiti u selima koja su zbijenog tipa, naseljenija i u kojima su ljudi više na okupu. U tim mjestima radi i učitelj, pa bi se time izbjeglo organiziranje putujućih učitelja. Učinci tečajeva bili bi veći kada bi učitelji bili osobe poznate stanovnicima sela, nasuprot tome kada su opismenjavanje vršili putujući učitelji. Također, u takvim su selima bile osigurane i prostorije za izvođenje tečajeva (škola, župni ili parohijski stan i sl.).²⁴

Takvim načinom organiziranja tečaja riješila bi se, prema mišljenju javnosti, važna organizacijska pitanja. Međutim, i dalje bi ostala otvorena pitanja kao što su: čišćenje prostorija, rasvjeta, knjige, honorari za osobe koje

²¹ "Osnovne škole u Bosni i Hercegovini", *Narodno jedinstvo*, br. 255, Sarajevo, ponedjeljak, 12. prosinca 1921, str. 1.

²² A BiH, *fond ZVS2*, kutija 46, šifra 67/120/29. *Suzbijanje nepismenosti u Bosni i Hercegovini. Saziv ankete*. Sarajevo, 1. 9. 1919. godine.

²³ A BiH, *fond ZVS2*, kutija 46, šifra 67/120/29. *Suzbijanje nepismenosti u Bosni i Hercegovini. Saziv ankete*. Sarajevo, 1. 9. 1919. godine.

²⁴ A BiH, *fond ZVS2*, kutija 46, šifra 67/120/29. *Suzbijanje nepismenosti u Bosni i Hercegovini. Saziv ankete*. Sarajevo, 1. 9. 1919. godine.

bi vršile opismenjavanje i dr. Ta bi pitanja trebala riješiti država koja je mogla izdvojiti potrebna sredstva, za razliku od općina koje su bile siromašne i nisu ih imala. Tečajeve bi trebalo organizirati Odjeljenje za prosvjetu i vjerske poslove, a najpozvaniji da ih izvode bili su učitelji i svećenici.²⁵

Aktivnosti Zemaljske vlade u organizaciji tečajeva za opismenjavanje dale su konkretne rezultate. Tako su od kraja 1919. do polovine 1920. godine održana 103 tečaja na kojima je opismunjeno 4.040 osoba.²⁶

Bez obzira na brojne nedostatke u radu, broj osnovnih škola u Bosni i Hercegovini kontinuirano je povećavan. Stanje u pogledu broja narodnih osnovnih škola, broja učitelja i učiteljica, te broja učenika u školskoj 1919./20. godini zorno je prikazan u Tablici 4.²⁷

Tablica 4.

Narodne osnovne škole u Bosni i Hercegovini školske 1919./20. godine						
Broj narodnih osnovnih škola	Broj učitelja i učiteljica			Broj učenika		
	Učitelja	Učiteljica	Svega	Dječaka	Djevojčica	Svega
469	548	547	1.095	42.030	13.054	55.084

Podaci prezentirani u tablici pokazuju da se u školskoj 1919./20. godini, stanje u pogledu broja osnovnih škola, broja učitelja i učenika u Bosni i Hercegovini promijenilo. Broj osnovnih škola povećan je u odnosu na školsku 1918./19. godinu za 43 ili 10,10%, dok je broj učitelja i učiteljica povećan za 79 (43 učitelja i 36 učiteljica) ili 7,77%. Povećanje je zabilježeno i kod broja učenika koji su pohađali osnovnu školu. Njihov broj se povećao sa 48.909. na 55.084. Dakle, broj je učenika povećan za 6.175 (4.460 dječaka i 1715 djevojčica) ili 12,62%.

U prvoj godini postojanja Kraljevine SHS bilo je pojava da državne vlasti nejednako postupaju pri isticanju zastava prilikom državnih praznika i općih narodnih svečanosti. Događalo se da neke institucije ističu samo državnu ili samo plemensku, dotično pokrajinsku, a neke i jednu i drugu. Zato

²⁵ A BiH, fond ZVS2, kutija 46, šifra 67/120/29. *Mnijenje prvog odjeljenja o suzbijanju nepismenosti u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo, 30. 9. 1919. godine.

²⁶ A BiH, fond ZVS2, kutija 149, šifra 67/166/1. *Iskaz o stanju narodnog školstva svršetkom školske godine 1919./20*. Sarajevo, 23. srpnja 1920. godine.

²⁷ A SCG, fond broj 66, fascikl broj 2528, jedinica opisa broj 2326. Statistički podaci o nastavi u Bosni i Hercegovini za školsku godinu 1918./1919. i 1919./1920. Sarajevo, 21. svibnja 1921. godine.

je ministarski savjet donio odluku da se prilikom državnih praznika i općih narodnih svečanosti ističu samo državne zastave.²⁸ Osim toga, vlada je donijela i odluku da se prvi prosinac, dan kada je proglašeno ujedinjenje u Kraljevinu SHS, obilježava kao državni praznik. Naređeno je da se u svim školama održi predavanje o značaju toga dana.²⁹ Takvim potezima vlada je pokazivala da joj nije bilo stalo do rješavanja nužnih pitanja u oblasti školstva, već onih koja jačaju položaj vladajuće dinastije Karađorđevića.

Bez obzira na kontinuirano povećavanje broja škola, učitelja i učiteljica stanje na polju osnovnoga školstva i dalje nije bilo zadovoljavajuće. Veliki broj djece, posebno ženske, i dalje nije pohađao školu iz višestrukih razloga. Jedan je od najznačajnijih nedostatak školskoga prostora. Zbog toga je Ministarstvo prosvete Kraljevine SHS tražilo od Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu otvaranje narodnih osnovnih škola i imenovanje učitelja tamo gdje ih nema. To je pravdano činjenicom da mnogi narodni poslanici i drugi ugledniji ljudi Bosne i Hercegovine traže od Ministarstva prosvjete da se u učiteljsku službu, zbog nedostatka učitelja, imenuju i učiteljice udate za osobe koje ne obavljaju istu, te da im se kod imenovanja ili premještanja osigura prijevoz stvari do mjesta u koje trebaju otputovati. Ministarstvo prosvete – Odeljenje za osnovnu nastavu uputilo je Zemaljskoj vladi u Sarajevu akt u kojem se iznose iskustva iz Srbije o tome kako je riješeno pitanje nedostatka učitelja i organiziranja nastave. To bi se, po mišljenju Ministarstva, moglo primijeniti i u Bosni i Hercegovini. U narednome dijelu teksta donosimo sadržaj dijela toga akta:

(...) Ovakva pitanja zadaju brige prosvetnim upravljačima u svima pokrajinama našeg Kraljevstva. Stoga nalazim da neće biti izlišno da iznesem, koje su mere poduzete u Srbiji, te da se oskudica u učiteljima što manje oseti. U načelu je rešeno, da je bolje da svako mesto ima ma i jednog nastavnika, nego da neka mesta imaju po 2, 3, 5, 10 i više nastavnika, a neka da nemaju ni jednog. Toga radi mnoga su odeljenja pri izvesnim školama zatvorena, a u mnogim mestima, gde nije bilo škola, otvorene su nove. Nijedno novo odeljenje ne može se otvoriti, dok sve škole ne dobiju bar po jednog učitelja. Preventivno se postavljaju nastavnici u mesta, gde nema nijednog nastavnika, pa onda gde ima po 2, 3 itd. Zavedena je i poludnevna nastava: jedna grupa đaka ide pre a druga posle podne ili (za brdske krajeve) jedna grupa dolazi jednog dana pre i posle podne, a drugog dana dolazi druga grupa. Na ovaj način u većini škola jedan nastavnik obučava 100 – 120 đaka, zašta ima naročiti

²⁸ Školski glasnik za 1919. godinu, str. 123.

²⁹ Školski glasnik za 1919. godinu, str. 127.

*mesečni dodatak od 50 dinara. Na ovaj način uspelo se, da se i sa malim brojem nastavničkih snaga pokrije veći broj đaka i da se otvore škole u mnogim mestima, u kojima dotle nisu postojale. Sem ovoga otvorene su i nove učiteljske škole, a u projektu je da se otvori još nekoliko. (...) Tako isto i učiteljice, udate za one koji nisu učitelji priznaju se i zadržavaju u učiteljskoj službi. (...).*³⁰

Međutim, Zemaljska vlada nije smatrala da treba primijeniti iste metode i način rada kao u Srbiji. Vlada je bila svjesna važnosti razvoja školstva u Bosni i Hercegovini, ali je pri tome nastojala poštovati važeće zakonske propise. Izgradnja novih narodnih osnovnih škola i osiguravanje nastavnog kadra bili su važni zadaci na kojima je željela ustrajati i dalje. Kako bi se osiguralo više školskog prostora nastojalo se, gdje god je to bilo moguće, popraviti i opremiti, potrebnim nastavnim i drugim sredstvima, školske zgrade koje su oštećene u toku Prvog svjetskog rata. Isto tako, preuzete su i školske zgrade u kojima su, do početka Prvog svjetskog rata, bile smještene pravoslavne škole. Budući da je gradnja novih škola zahtijevala velike novčane izdatke, što je podrazumijevalo i podizanje novih kredita, vrlo su često iznajmljivane privatne zgrade, koje su se adaptiranjem prilagođavale potrebama škole.

Prema podacima s kojima je raspolagala Zemaljska vlada 24. svibnja 1920. godine, u Bosni i Hercegovini je bilo 485 škola, od kojih 469 u kojima je neprekidno izvođena nastava, dok se u 16 škola nastava nije izvodila. Nastava u tim školama nije izvođena zato što one nisu bile popravljene (radovi su bili u toku), ili u njima nije bilo klupa i drugog najnužnijeg školskog namještaja. Najveći broj nepopravljenih škola bio je u krajevima koji su tokom rata najviše opustošeni.

Veliki problem predstavljalo je siromaštvo bosanskohercegovačkog stanovništva, posebno u ratom opustošenim krajevima. Tako osiromašeno stanovništvo nije moglo vlastitim sredstvima izgrađivati škole, stanove učiteljima i drugo. Sredstava nije imala ni Zemaljska vlada, pa u udaljenijim mjestima nije mogla stabilizirati školske prilike. Vlada je isticala da nema dovoljno sredstava ni da iz vlastitih sredstava nabavi, za učiteljske stanove, najnužniji namještaj. U svakom slučaju, Zemaljska vlada nije željela da bilo koji nedostatak, ili propust u organiziranju školstva u Bosni i Hercegovini, prihvati kao svoju nesposobnost ili grešku, već je to uvijek pravdala "objektivnim" okolnostima.

³⁰ A BiH, *fond ZVS2*, kutija 161, šifra 86/21/56. Ministarstvo prosvjete u Beogradu, Zemaljskoj vladi u Sarajevu. *Otvaranje neotvorenih narodnih osnovnih škola*. Beograd, 31. 3. 1920. godine.

Kada je u pitanju stanje učiteljskog kadra i način izvođenja nastave, Zemaljska vlada je Ministarstvu prosvjete, između ostalog, napisala slijedeće:

(...) Isključena je mogućnost, da bi mi oskudijevali u učiteljstvu. Bilo je, istina, vrijeme, kad smo osjećali i tu oskudicu. Tada je bila u nekim gradskim školama određena poludnevna, a u nekim seoskim školama prekodnevna nastava tj. neki su učenici dolazili u školu prije, a neki poslije podne, odnosno neki jedan dan, a neki drugi dan. Taj je način pohađanja škole zadržan samo još ondje, gdje su školske prostorije tako malene, da se u njih ne mogu odjednom smjestiti svi školski polaznici. Da bi Zemaljska vlada imala dovoljan broj nastavnika osnovnih škola, ne samo da su zadržani u službi svi oni, koji su se za vrijeme oslobođenja zatekli kao aktivni učiteljice, nego je ova vlada još i reaktivirala sve od bivše zemaljske uprave umirovljene i od službe otpuštene bivše srpsko-pravoslavne učitelje, a isto tako i one učitelje državnih škola, koji su bili službe lišeni iz političkih ili zdravstvenih razloga, ako se je njihovo zdravstveno stanje bilo potpuno popravilo. Osim redovnih svršenih pripravnika imali smo i onih, koji su položili ispit zrelosti "prije vremena", a to su oni, koji su zbog ratnih događaja završili svoje preparandijske studije u jednom polugodišnjem kursu. Takvih smo kandidata imali 59. Svi su oni bili namješteni uz starije – iskusnije učitelje. Dužnost im je bila uz neposredno pisanje pismenih priprava za školski rad, hospitiraju pri radu svog starijeg kolege. Od vremena do vremena nastavljali su i oni u prisustvu školskih upravitelja i razrednog učitelja. Nakon 5 – 6 mjeseci hospitiranja, dozvoljen im je bio samostalan rad. Time smo dobili lijep broj nastavnika, koji ne samo da udovoljavaju potrebi, nego oni odgovaraju i duhu vremena, u kome žive. (...).³¹

Iz toga se izvještaja može vidjeti da je vlada stanje osnovnog školstva u Bosni i Hercegovini, prikazivala kao dobro, što nije moglo odgovarati istini. Činjenica da dio škola nije radio ni dvije godine poslije završetka Prvog svjetskog rata, da u nekim školama nije bilo učitelja (bez obzira što je vlada prikazivala stanje sasvim drugačije), što su učitelji živjeli bez osnovnih životnih uvjeta i dr., govori da vlada nije ulagala dovoljno napora kako bi popravila stanje u školstvu.

³¹ A BiH, *fond ZVS2*, kutija 161, šifra 86/21/56. Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, Ministarstvu prosvjete Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca u Beogradu. Sarajevo, 24. 5. 1920. godine.

Broj učitelja u Bosni i Hercegovini povećavao se permanentnim školovanjem toga kadra. Tako je školske 1919./20. godine završilo oko 80 pripravnika, što je Zemaljska vlada ocijenila kao dobar uspjeh, jer Bosni i Hercegovini neće nedostajati toga kadra. Iz tih razloga, po mišljenju vlade, nije bilo potrebno da se u učiteljskoj službi zadrže učiteljice koje su udate za neučitelje, ili da se reaktiviraju one koje su bile razriješene učiteljske službe zbog takve udaje. Zemaljska je vlada u svome aktu Ministarstvu prosvjete u Beogradu, dalje istakla:

*(...) Zadržavanjem i reaktiviranjem takvih učiteljica ne samo da bi se pogazila ustanova zakona od 29. III. 1913., kojom je dozvoljena udaja učiteljica samo za učitelje, nego bi se i vlada i učiteljstvo dovelo u jedan nezgodan i vrlo neugodan položaj. Za neučitelje bi se udavale samo one učiteljice, koje služe po boljim i većim mjestima, a time bi one sebi osigurale za svo vrijeme službovanja bolju poziciju, dok bi one po selima bile skoro u svim slučajevima osuđene, da neprestano služe u zabitnim mjestima. Pri dosadašnjem namještanju i premještanju učitelja-ica imala je Zemaljska vlada u vidu najprije potrebu službe, te nastojala, da svaki učitelj dođe upravo ondje, gdje će sa svojim osobinama najbolje poslužiti napretku škole i naroda, a na drugom mjestu nastojala je Zemaljska vlada, da se što više stvori mogućnost, da učitelji, koji imaju djece za odgajanje u srednjim školama, dođu u ona mjesta, gdje takvih škola ima. Tek su se na trećem mjestu uzimale dosad u obzir familijarne okolnosti, a kad bi se dozvolila udaja učiteljica za neučitelje, bio bi to momenat, koji bi pri svakom namještanju morao doći u obzir na prvo mjesto, čime bi potisnuo u pozadinu dva mnogo opravdanija momenta. (...).*³²

Zemaljska vlada bila je mišljenja da treba poštovati postojeći zakon po kome se učiteljice mogu udavati samo za učitelje. Svako drugo rješenje za tu je vladu bilo neprihvatljivo.

Propusti u organizaciji školstva uočavali su se u svim krajevima Bosne i Hercegovine. Tako je Okružno načelstvo u Bihaću izvijestilo Zemaljsku vladu u Sarajevu o "nepovoljnim prosvjetnim prilikama u bihaćkom okrugu." Česta pojava u osnovnim školama bihaćkog okruga bila je premještanje učitelja. Tako se događalo da pojedini učitelji ranije prime informaciju o premještanju nego što se to službeno obznani. To je dovodilo do odlaska učitelja u nova mjesta, a da na njihovo radno mjesto nije došao novi učitelj i da o

³² A BiH, fond ZVS2, kutija 161, šifra 86/21/56. Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, Ministarstvu prosvjete Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca u Beogradu, Sarajevo, 24. 5. 1920. godine.

tome okružne vlasti nisu bile obaviještene. Također se događalo da učitelji odu na odmor, a da pri odlasku nikome ne predaju školu i školsku imovinu. Tako napuštene škole bile su izložene propadanju i pljačkanju. Škole u naseljima Krnjeuša, Bjelaj, Trubar, Osredak i Veliki Cvjetnić bile su na meti pljačkaša. Između ostalog, povadena su stakla iz prozora, izvađene brave iz vrata, povadeni podovi, skinut crijep s krova itd. Istraga vođena protiv pljačkaša uvijek je završavala neuspješno, tako da su oni ostali nekažnjeni.³³

Građani su vrlo često prigovarali na nesređeno stanje u oblasti osnovnog školstva u bihaćkom okrugu. Uglavnom se prigovaralo da se škole nakon ujedinjenja u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca zatvaraju, umjesto otvaraju. Roditelji su imali primjedbe na način organiziranja nastave, prostor, broj učitelja itd.³⁴

Događalo se da u školskim zgradama budu smješteni žandarmi, kao što je to bio slučaj sa školom u Trubaru, tako da nastava nije izvođena do početka školske 1920./21. godine, ali i poslije iseljenja žandarima, te adaptacije škole, nastava nije redovno izvođena. Razlog za to bio je nedostatak školskog namještaja, nastavnih pomagala i sredstava, učiteljskog kadra itd.³⁵

S ciljem da se nepovoljne školske prilike otklone, Okružno načelstvo u Bihaću uputilo je Zemaljskoj vladi u Sarajevu slijedeće prijedloge:

³³ A BiH, *fond ZVS2*, kutija 149, šifra 67/208/2. *Nepovoljne prosvjetne prilike u bihaćkom okrugu*. Bihać, 22. listopada 1920. godine.

³⁴ Škole u Osretku, Sitnici, Velikom Cvjetniću nisu radile dvije godine. Osim toga, i škola u Bukovači bila je zatvorena "već duže vrijeme." U jednom broju škola zbog nedostatka prostorija bila je uvedena tzv. razdijeljena nastava. Tako je bilo u Narodnoj osnovnoj školi u Bjelaju. Ta škola imala je samo dvije prostorije u kojima je bilo po 40 učenika u svakoj. Također je imala i samo jednog učitelja, što je još više otežavalo situaciju u toj školi. Međutim, roditelji upisane djece su se protivili tom načinu rada. Tražili su da njihova djeca idu u školu svaki dan, a ne svaki drugi dan. Roditelji su, također, tražili da se u školu imenuje još jedan učitelj. Na pet sela i 87 upisane djece trebaju biti dva učitelja, smatrali su roditelji. Školska zgrada u Bosanskom Petrovcu imala je pet prostorija. U školu su školske 1919./20. godine, bila upisana 152 učenika. Nastavu su izvodila četiri učitelja: Popović, Danilo, Vukanović, Mara, Milanović, Jovo i Kanazarević, Natalija. A BiH, *fond ZVS2*, kutija 149, šifra 67/208/2. *Nepovoljne prosvjetne prilike u bihaćkom okrugu*. Bihać, 22. listopada 1920. godine.

³⁵ Naredbom Zemaljske vlade 8. 3. 1920. godine, broju 37.660, u školu u Trubaru premješten je učitelj Biogradlija iz Bosanske Kostajnice. Zbog loših uvjeta rada učitelj Biogradlija tražio je premještanje iz te škole, a njegovom zahtjevu je udovoljeno te je on premješten u Gornju Koprivnu. Na njegovo mjesto nije bio poslan drugi učitelj, pa je školska zgrada ostala bez nadzora. Takvo stanje iskoristili su pljačkaši, koji su opljačkali školsku zgradu i oštetili je u tolikoj mjeri da nastava nije mogla biti izvođena. A BiH, *fond ZVS2*, kutija 149, šifra 67/208/2. *Nepovoljne prosvjetne prilike u bihaćkom okrugu*. Bihać, 22. listopada 1920. godine.

Sva premještanja i namještanja učiteljskih lica treba smatrati kao uredovnu tajnu i ni pod kojim uvjetima ne bi smjeli pojedinci za to prije da doznaju, dok se to zvanično ne objavi. Dekreti o premještanju ili namještanju treba da se poslije zvanično objave i što hitnije izdaju i dostave.

U jednorazrednim školama ne smije premješteni učitelj-ica ostaviti svoje mjesto, dok ne preda tačno po inventaru školu i školsku imovinu svome našljedniku. U vrlo hitnim i neodgovidim slučajevima može se škola propisno predati predsjedniku školskog odbora i jednom vjeroučitelju.

Školska zgrada i školska imovina ne smije se ni u kojem slučaju ostaviti bez nadzora. Svaki školski starješina (učitelj-ica jednorazrednih škola) mora zapisnički tačno po inventaru propisno i potpuno predati školu svome našljedniku (u jednorazrednim školama predsjedniku školskog odbora i jednom vjeroučitelju), ako odlazi na odsustvo dulje od 8 dana.

Nijednom učiteljskom licu ne bi trebalo dozvoliti, da s ferija otputuje u svoje novo mjesto prije, nego li je podnio sve iskaze, obračune i sl. i dok nije školu propisno i potpuno predao.

Sva premještanja učiteljskih lica u jednorazrednim školama, koja su po potrebi službe vrlo hitna, trebalo bi brzojavno odrediti.

Po selima ne bi smjela nijedna škola ostati dulje vremena zatvorena. Ako se ne može za ovakvu školu naći podesno lice, neka se odredi zamjena iz obližnjih višerazrednih škola. Zamjenu bi trebalo određivati po prijedlogu školskog nadzornika.

Svršeni učiteljski pripravnici-ce neka se barem prve godine ne postavljaju na jednorazredne škole, dok ne polože učiteljski ispit.

Potrebna premještanja i namještanja u jednorazrednim školama trebalo bi provesti svršetkom ferija da se za ljetnih dana mogu izvršiti svi popravci i u red staviti svi školski poslovi odmah u početku školske godine.

Učiteljska lica, koja imaju u blizini vlastitog posjeda, ne treba namještanje u takva mjesta, jer se onda obično sasvim predaju svome gospodarstvu, a svoju zvaničnu dužnost smatraju kao dužnost drugog reda.

Moli se, da se sva upražnjena učiteljska mjesta u ovome okrugu što prije popune.³⁶

³⁶ A BiH, fond ZVS2, kutija 149, šifra 67/208/2. Nepovoljne prosvjetne prilike u bihaćkom okrugu. Bihać, 22. listopada 1920. godine.

Zemaljska vlada u Sarajevu smatrala je da su navodi u izvještaju o stanju narodnog školstva u bihaćkom okrugu, u većem dijelu, neistiniti, a da uzrok navedenim nedostacima leži u općoj nesređenosti i narušenom autoritetu vlasti. Vlada je, međutim, priznala i neke svoje slabosti. Prije svega, istakla je sporost Računarskog odsjeka Zemaljske vlade, zbog nedostatka stručne radne snage i njene nedovoljne educiranosti. To je za posljedicu imalo da su naredbe vlade objavljivane sporo, što je išlo na štetu osnovnih škola. Vlada se, također, obavezala da će prijedloge Okružnog načelstva u Bihaću provesti u djelo.³⁷

U osnovnim su školama vrlo često radili učitelji i učiteljice koji nisu realizirali nastavne sadržaje po predviđenom planu i programu, niti su pisali pripreme za nastavni sat i dr., pa su tako nanosili štetu svojim učenicima.³⁸

Da bi se pravilno moglo shvatiti pitanje osnovnog školstva u Bosni i Hercegovini, neophodno je poznavati mrežu osnovnih škola po okruzima. Tako je u banjalučkom okrugu školske 1919./20. godine bilo 107 osnovnih škola raspoređenih, osim grada Banjaluke, u 9 srezova.³⁹ (Vidi tablicu 5)

Tablica 5.

Broj osnovnih škola po srezovima u banjalučkom okrugu										
Banja Luka grad	banja-lučki srez	bosan. dubički srez	bos.gra-diški srez	bosan. novski srez	der-vent-ski srez	kotor. varo-ški srez	prije-dorski srez	prnja-vorski srez	tešanj-ski srez	svega
5	13	10	11	6	19	5	7	13	18	107

³⁷ A BiH, *fond ZVS2*, kutija 149, šifra 67/208/2. Zemaljska vlada u Sarajevu Okružnom načelstvu u Bihaću. *Nepovoljne prosvjetne prilike u bihaćkom okrugu*. Sarajevo, 27. 12. 1920. godine.

³⁸ Tako je dana 16. travnja 1920. godine, okružni školski nadzornik Ivan Kurtović iz Tuzle, izvršio inspekcijski pregled Narodne osnovne dječjačke škole u Gračanici i tom prilikom utvrdio da učiteljica Anka Martinčević, koja nema položen stručni ispit, ne izvršava svoje obaveze u skladu sa zakonskim propisima. Ona nije imala uredan nastavni program, nije pisala pripreme i nije svoju dokumentaciju dostavljala školskome upravitelju. Osim toga, školski nadzornik je imao primjedbe i na disciplinu učenika u školskoj zgradi, prije početka nastave, za vrijeme odmora i poslije završetka nastave. O svojim zapažanjima i primjedbama na rad, školski nadzornik je obavijestio načelnika Tuzlanskog okruga Dimitrija Grudića. Načelnik je svojim dopisom upozorio upravu navedene škole da je dužna do 20. svibnja 1920. godine otkloniti sve nedostatke. A BiH, *fond ZVS2*, kutija 161, šifra 86/16/8. *Načelstvo Tuzlanskog okruga upravi Narodne osnovne dječjačke škole u Gračanici*. Tuzla, 16. travnja 1920. godine.

³⁹ A SCG, *fond 66*, fascikl broj 2528, jedinica opisa broj 2326. *Statistički podaci o nastavi u Bosni i Hercegovini za školsku godinu 1918./1919. i 1919./1920.* Sarajevo, 21. svibnja 1921. godine.

Iz podataka u navedenih u Tablici 5. može se vidjeti da je najviše škola (19 ili 17,75% ukupnog broja škola u banjalučkom okrugu) bilo u derventskom srezu, zatim 18 (16,82%) u tešanjskom, te po 13 (12,15%) u banjalučkom i prnjavorskom srezu. U bosanskogradiškom srezu bilo je 10,28%, bosanskodubičkom 9,34%, prijedorskom 6,54%, bosanskonovskom 5,60%, a u kotorvaroškom srezu i gradu Banjaluci po 4,67% ukupnog broja škola u banjalučkom okrugu. Osnovni razlog ovakvog rasporeda škola u banjalučkom okrugu leže u činjenici da je mreža osnovnih škola uspostavljena u vrijeme austro-ugarske uprave sporo mijenjana. Također, treba istaći i druge razloge kao: privrednu razvijenost, broj stanovnika, gustoću naseljenosti, zainteresiranost roditelja da školuju svoju djecu itd.

U bihaćkome su okrugu školske 1919./20. godine radile 52 osnovne škole.⁴⁰ Broj škola po srezovima može se vidjeti iz Tablice 6.

Prezentirani podaci pokazuju da su u bihaćkom okrugu bile 52 osnovne škole. Najviše škola bilo je u bosanskopetrovačkom i sanskomostskom srezu. U navedena dva sreza bila je 21 škola ili 40,38% ukupnog broja škola u okrugu. Najmanje škola bilo je u bihaćkom srezu i gradu Bihaću (po tri ili po 5,77% ukupnog broja škola). Po 9 škola bilo je u bosanskokrupskom i cazinskom srezu što je skupa predstavljalo 34,61% ukupnog broja škola u bihaćkom okrugu. Treba, također, istaći da je u ukupnom broju škola na ključki srez otpadalo 13,46%.

Uzroci su ovakvog stanja školskih prilika mnogobrojni. Jedan od osnovnih je činjenica da bihaćki okrug nije imao razvijenu mrežu osnovnih škola u austro-ugarskom razdoblju, a takvo se stanje zadržalo i u prvim godinama postojanja Kraljevine SHS. Osim toga, školstvo se na ovim prostorima susretalo s mnogobrojnim problemima koje nije bilo lako riješiti: nedostatak školskih zgrada, nastavnih sredstava i pomagala, stručnog kadra i dr.

Tablica 6.

Broj osnovnih škola po srezovima u bihaćkom okrugu							
Bihać grad	bihaćki srez	bosansko krupski srez	bosansko petrovački srez	cazinski srez	ključki srez	sansko mostski srez	svega
3	3	9	11	9	7	10	52

⁴⁰ A SCG, fond 66, fascikl broj 2528, jedinica opisa broj 2326. Statistički podaci o nastavi u Bosni i Hercegovini za školsku godinu 1918./1919. i 1919./1920. Sarajevo, 21. svibnja 1921. godine.

U mostarskome okrugu školske 1919./20. godine radilo je 105 osnovnih škola. Podatke o broju osnovnih škola po srezovima donosimo u Tablici 7.⁴¹

Tablica 7.

Broj osnovnih škola po srezovima u mostarskom okrugu										
bile- ćki srez	gata- čki srez	konji- čki srez	ljubi- njski srez	ljubu- ški srez	Mostar grad	mos- tarski srez	neve- sinjski srez	stola- čki srez	trebinj- ski srez	svega
6	8	6	9	14	6	15	10	18	13	105

Iz podataka prezentiranih u tablici može se vidjeti da je najviše škola bilo u stolačkom, zatim mostarskom, ljubuškom i trebinjskom srezu. U četiri navedena sreza bilo je 60 škola ili 57,14% ukupnog broja osnovnih škola u mostarskom okrugu. U nevesinjskom srezu bilo je 9,52%, ljubinjском 8,57%, gatačkom 7,62%, bilećkom i konjičkom po 5,71%, te gradu Mostaru, također, 5,71% ukupnog broja škola. Neravnomjerna mreža osnovnih škola uzrokovana je, prije svega, naslijeđenim stanjem, privrednom (ne)razvijenošću, ratnim stradanjima itd. Važan je čimbenik bio i broj stanovnika u pojedinim područjima. U mjestima koja su bila rjeđe naseljena i u kojima je bilo malo djece rjeđe su građene škole.

Sarajevski okrug činilo je 7 srezova i grad Sarajevo. Školske 1919./20. godine radile su 74 osnovne škole (vidi Tablicu 8).⁴²

Tablica 8

Broj osnovnih škola po srezovima u sarajevskom okrugu									
cajnički srez	fočanski srez	fojnički srez	rogatički srez	Sarajevo grad	sarajev. srez	visočki srez	višegrad. srez	svega	
5	6	6	9	10	14	15	9	74	

⁴¹ A SCG, fond 66, fascikl broj 2528, jedinica opisa broj 2326. Statistički podaci o nastavi u Bosni i Hercegovini za školsku godinu 1918./1919. i 1919./1920. Sarajevo, 21. svibnja 1921. godine.

⁴² A SCG, fond 66, fascikl broj 2528, jedinica opisa broj 2326. Statistički podaci o nastavi u Bosni i Hercegovini za školsku godinu 1918./1919. i 1919./1920. Sarajevo, 21. svibnja 1921. godine.

Podatci iz Tablice 8. pokazuju da je najviše škola bilo u visočkom srezu, zatim sarajevskom i gradu Sarajevu. U tri navedena sreza bilo je 39 osnovnih škola što je činilo 52,70% ukupnog broja škola u okrugu. U ostalim srezovima bilo je 35 osnovnih škola ili 47,30% ukupnog broja škola u sarajevskom okrugu. Razlozi su ovakvog rasporeda škola gotovo identični onima u ostalim bosanskohercegovačkim okruzima. Naslijeđeno stanje školstva, privredni razvoj, ratna razaranja, nezainteresiranost vlasti za školstvo itd., samo su neki od razloga takve mreže osnovnih škola u sarajevskom okrugu.

U travničkom su okrugu postojale 63 osnovne škole.⁴³ Zbirni podaci o osnovnim školama u travničkom okrugu po srezovima mogu se vidjeti iz tablice 9.

Tablica 9.

Broj osnovnih škola po srezovima u travničkom okrugu											
bugojanski srez	duvanjski srez	glamočki srez	jajački srez	livanjski srez	prozorski srez	Travnik grad	travnički srez	varcarvakuf. srez	zenički srez	žepački srez	svoga
9	5	5	5	11	6	3	4	7	4	4	63

Najviše osnovnih škola, 11 ili 17,46% ukupnog broja škola u travničkom okrugu, bilo je u livanjskom srezu, zatim bugojanskom 14,28%, varcarvakufskom 11,11%, te prozorskom 9,51%. U duvanjskom, glamočkom i jajačkom srezu bilo je 5 škola, a u travničkom, zeničkom i žepačkom 4 škole. Najmanje škola, 3 ili 4,76% ukupnog broja škola u okrugu, bilo je u gradu Travniku. Razlozi su ovakve mreže osnovnih škola gotovo identični razlozima drugih okruga u Bosni i Hercegovini. U prvome redu treba istaći naslijeđeno stanje, zatim privrednu (ne)razvijenost, odnos države prema osnovnom školstvu itd.

Da bi kompletirali podatke o mreži osnovnih škola u Bosni Hercegovini, neophodno je da analiziramo stanje i u tuzlanskom okrugu. Na tome je prostoru školske 1919./20. godine radilo 112 osnovnih škola. Mreža osnovnih škola po srezovima u tuzlanskom okrugu, može se vidjeti u Tablici 10.⁴⁴

⁴³ A SCG, fond 66, fascikl broj 2528, jedinica opisa broj 2326. *Statistički podaci o nastavi u Bosni i Hercegovini za školsku godinu 1918./1919. i 1919./1920.* Sarajevo, 21. svibnja 1921. godine.

⁴⁴ A SCG, fond 66, fascikl broj 2528, jedinica opisa broj 2326. *Statistički podaci o nastavi u Bosni i Hercegovini za školsku godinu 1918./1919. i 1919./1920.* Sarajevo, 21. svibnja 1921. godine.

Tablica 10.

Broj osnovnih škola po srezovima u tuzlanskom okrugu											
bije- ljinski srez	brčan- ski srez	grača- nički srez	grada- čački srez	kla- danjski srez	maglaj- ski srez	srebre- nički srez	Tuzla grad	tuz- lanski srez	vlaše- nički srez	zvor- nički srez	svega
20	23	9	17	2	4	6	4	11	6	10	112

Tuzlanski okrug bio je administrativna jedinica s najviše osnovnih škola u Bosni i Hercegovini (112 škola ili 21,83% osnovnih škola u BiH). Najviše škola u tuzlanskom okrugu bilo je u brčanskom srezu (23 škole ili 23,50% ukupnog broja škola u tuzlanskom okrugu), zatim bijeljinskom (20 ili 17,85%) i gradačačkom srezu (17 ili 15,17%). Najmanje osnovnih škola bilo je u kladanjskome srezu (2 škole ili 1,78% ukupnog broja škola u tuzlanskom okrugu). U maglajskom srezu i gradu Tuzli bilo je po 3,57%, u vlaseničkom i srebreničkom po 5,35%, gračaničkom 8,03%, zvorničkom 8,92% i u tuzlanskom 9,82% ukupnog broja osnovnih škola u tuzlanskom okrugu. Mnogobrojni su razlozi ovakve mreže osnovnih škola na tuzlanskome području. Prije svega to je naslijeđeno stanje, privredna (ne)razvijenost, gustoća naseljenosti stanovništva itd.

Bez obzira na činjenicu što se broj osnovnih škola u Bosni i Hercegovini povećavao i što ih je 1920. godine bilo 513, i dalje je mreža škola bila neujednačena. Nove škole su se otvarale u onim krajevima u kojima ih je i bilo najviše. To je utjecalo na činjenicu da u Bosni i Hercegovini i dalje bude veliki broj nepismenih.

Zaključak

Osnovno je školstvo u Bosni i Hercegovini bilo u nadležnosti Zemaljske vlade u Sarajevu u čijem je sastavu bilo odjeljenje za prosvjetu. U kotarevima (srezovima) su radili referenti za prosvjetu koji su po naređenjima nadređenih organa prikupljali i obrađivali razne podatke koji su se tiicali školstva. U cilju centralizacije države ukinuta je 1921. godine Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, a formirana Pokrajinska uprava. Tako je nadležnost nad osnovnim školstvom bila u rukama te institucije u čijem je okviru djelovalo "Prosvjetno odjeljenje Ministarstva prosvjete za Bosnu i Hercegovinu".

Bez obzira na stalno nastojanje da se nadležnost nad osnovnim školstvom prenese na institucije u Beogradu, ona je u ovome razdoblju bila pod ingerencijom bosanskohercegovačkih institucija sa sjedištem u Sarajevu.

Škole su se u Bosni i Hercegovini susretale s mnogobrojnim teškoćama. U mnogima od njih nije izvođena nastava zbog poljoprivrednih radova i španjolske gripe. Osim toga, osnovne škole u Bosni i Hercegovini susretale su se i s drugim nepravilnostima: smještajnim, kadrovskim, materijalnim itd. Škole su u velikome broju slučajeva bile smještane u privatne kuće i druge zgrade neprikladne za izvođenje nastave. Učionice (sobe) u kojima se izvođila nastava bile su suviše male da bi u njih stali svi učenici. Obično nije bilo prostorije u kojoj bi učenici ostavljali garderobu (jakne, ogrtače i sl.), pa su bili primorani nositi ju sa sobom u učionicu. Nije bio rijedak slučaj da škola nije imala školsko dvorište i pomoćne školske zgrade, što je otežavalo organizaciju i rad škola. Inventar je u školama bio u lošem stanju, posebno klupe, peći za zagrijavanje prostorija i dr. Prozori i vrata bili su dotrajali, a stakla na njima uglavnom razbijena. Slično stanje bilo je i u pogledu nastavnih sredstava i pomagala.

Veliki problem predstavljalo je siromaštvo bosanskohercegovačkog stanovništva, posebno u ratom opustošenim krajevima. Tako osiromašeno stanovništvo nije moglo vlastitim sredstvima da gradi škole, stanove učiteljima i drugo.

CHARACTERISTICS OF THE PRIMARY EDUCATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA DURING THE TEMPORARY STATE ARRANGEMENT (1918-1921)

Summary

Primary education in Bosnia and Herzegovina was the responsibility of the National Government in Sarajevo which integral part was the Department of Education. Educational officers were working in counties, who were according to the orders of the superior authorities collected and treated different kinds of informations connected with the education. In order to the centralization of the state the National government of Bosnia and Herzegovina abolished in 1921th, and a Provincial Government was formed. Thus, the jurisdiction above the elementary education was in the hands of that institution below whose authority was acting "The Educational Department of the Ministry of Education for Bosnia and Herzegovina". Regardless of the constant effort to transfer the jurisdiction over the elementary education to institutions in Belgrade, it is in this period under the jurisdiction of Bosnian-Herzegovinian institutions with headquarters in Sarajevo.

Schools in Bosnia and Herzegovina had a lot of difficulties. In many of these classes were not performed because of agricultural

activities and the Spanish flu. Except that, the elementary schools in Bosnia and Herzegovina had many other problems with: accommodation, personnel, material, etc. Schools were in great number of cases situated in private homes and other buildings unsuitable for teaching. Classrooms were too small to teach all the students in them. Usually there were no provided room where the students could leave their clothes (jackets, cloaks, etc.), and they were forced to carry it with them in the classroom. It was not a rare case that the school did not have a school garden and ancillary school buildings, what made the organization and operation of schools more difficult. The inventory in the schools was in a poor condition, especially benches, ovens for heating the rooms etc. Windows and doors were very old, and the glass on them, mostly broken. Similar situation was with the teaching resources and equipment.

A major problem was a poverty of Bosnian-Herzegovinian population, especially in war-ravaged regions. So impoverished population could not own funds to build schools, teachers flats and other dwellings.

POVIJESNI ZBORNIK
godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe
br. 4, Osijek, 2009.

Nakladnik:

Odsjek za povijest – Filozofski fakultet Osijek
Udruga povjesničara Slavonije i Baranje

Za nakladnika:

Prof. dr. sc. Ivan Balta, predstojnik Odsjeka za povijest

Uredništvo:

Prof. dr. sc. Pavo Živković, Filozofski fakultet u Osijeku
Prof. dr. sc. Ivan Balta, Filozofski fakultet u Osijeku
Doc. dr. sc. Boško Marijan, Filozofski fakultet u Osijeku
Prof. dr. sc. Mithad Kozličić, Sveučilište u Zadru
Prof. dr. fra. Marko Karamatić, Franjevačka teologija Sarajevo
Prof. dr. sc. Azem Kožar, Filozofski fakultet u Tuzli
Prof. dr. sc. Márta Font, Bölcsészettudományi Kar Pécs
Prof. dr. sc. Marta Dobrotková, Filozofická fakulta v Trnave

Glavni i odgovorni urednik:

Prof. dr. sc. Pavo Živković

Tajnik uredništva:

Dr. sc. Zlatko Đukić

Lektor i korektor:

Valentina Zovko, prof.

Računalna obrada i prijelom:

Ivan Nećak

Prijevod sažetaka na engleski:

Valentina Zovko, prof.

Tisak:

Tiskara Soldo, Vukovar

Naklada: 300 primjeraka